

D. MOLNÁR ISTVÁN

A görög katolikusok Lengyelországban

A távoli múlt küzdelmei

Ismeretes, hogy a katolikus egyház görög szertartású ága az 1596-os breszti (brzeszi) unióval, azaz Lengyelországban jött létre, majd a történelmi Magyarországon is meghonosodott. A 18. század végéig a lengyel-litván államhoz tartozott Belorusszia, valamint Ukrajna jókora darabja. Lemberg (Lwów), Ivano-Frankovszk (Stanislawów), sőt sokáig még Kijev környéke is, mert Báthori István lengyel király és utódai csaknem 1 millió km² kiterjedésű nagy hatalommal növelték országukat. Az észak-nyugat-ukrajnai Luckban már két évvel az egyházi unió előtt létrejött az első, *unitus* vagyis *egyesült*, görög rítusú püspökség. 1596-ban alapították meg nyugatabbra, Volhíniában, a volodimiri (włodzimierzi) és — mai lengyel földön — a chelmi egyházmegyét, valamint a kijevi érsekséget és a belorussziai egyházmegyét. Szintén a mostani Lengyelország területén állították fel a przemysli püspökséget (1610). Nyugaton csaknem Krakkoig ért, mert híveinek számát gyarapították a dél-keleti határvidéken élő lemkek, az ukránsághoz sorolt egyik népcsoport. A pravoszláv egyház nem adta meg magát harc nélkül, az egyesült katolikusok pedig kevés segítséget és jogot kaptak a lengyel politikai vezetéstől. Galícia (Halics) fővárosában, Lwówban csak 1700-ban sikerült létrehozni még egy *unitus* püspökséget.

A 18. század a lengyelországi görög katolikusság virágkora. Hívei túlnyomórészt ruszinok (ukránok), kisebb számban beloruszok és — kevesen — lengyelek. A többnyire falusi emberek nemzeti öntudata még nem alakult ki, az általuk beszélt nyelvjárások nagyon hasonlítottak egymásra. Az ukrán és belorusz nemesség igyekezett gyorsan lengyellé és római katolikussá válni. Ezt diktálták érdekei, és az, hogy Lengyelország fejlett civilizációjú államnak számított, amely a nyugati kulturális hatásokat közvetítette kelet felé. A téma új kutatói 1772-ből 4-4,5 millió görög katolikust említenek.

Ebben az évben, majd 1793-ban és 1795-ben Oroszország, Ausztria és Poroszország nagy szeleteket kanyarított ki magának a politikailag meggyengült lengyel államból, illetve megosztozott rajta. A cári birodalomé lett Belorusszia és az észak-nyugati ukrán terület, de hamarosan átvették Poroszországtól a rövid életű suprasli (Bialystok környéki) egyesült egyházmegyét is. Ausztria kapta meg Kelet- és Nyugat-Galíciát, a lengbergi és przemysli püspökséget és lakóit, valamint a chelmi *unitus* egyházmegye körzetét. (Az osztrák birodalomnak jutott Lengyelország középső része, ahol alig éltek görög szertartásúak és amely vidék Napóleon bukása után az Oroszországon belül 1831-ig bizonyos önállósággal rendelkező ún. Lengyel Királysághoz tartozott.) A 19. század 20-as éveinek elején még csaknem kétmilliónyi egyesült hívó lakott a chelmi püspökséggel gazdagodott cári államban, de annak hatóságai — az oroszellenes lengyel

A szerzőnek e témáról szóló könyve a nyíregyházi Görög Katolikus Hittudományi Főiskola gondozásában jelenik meg.

függetlenségi harc következményeként — 1839-ben, illetve 1875-ben megszüntették a „renegát” egyházakat, amiről W. Reymont, a Nobel-díjas író is írt.

Az Ausztria részét képező Galíciában megmaradt a görög katolikusság. A galíciai (halicsi) metropólia 1885-től a megnövekedett lembergi érsekségből, a területének megosztásával felállított stanislawóvi püspökségből és a przemysli egyházmegyéből tevődött össze, és a század végén mintegy 2 millió hívőt számlált. Az osztrák kormányzat — az „oszd meg és uralkodj” elv szellemében — az Osztrák-Magyar Monarchia létrejötte után mint ukrán egyházat, illetve válást támogatta a galíciai görög szertartásúakat, hogy a lengyelek szerepét korlátozza. Ez az egyház sokat tett annak érdekében, hogy az ukrán nemzeti öntudat megszilárduljon. A. R. Szeptycki (Septickij), a lengyel arisztokrata családban született, de ukránná vált metropolita az I. világháború alatt is hű maradt mind Rómához, mind Bécshez. Nemzete szellemi vezéréként az orszországi ukránság katolicizálását és Nagy Ukrajna létrehozását, későbbre pedig az oroszok és beloruszok katolikus hitre térítését tervezte, tartotta életcéljának.

1918-ban újjászületett a lengyel állam, amely a szovjet-orosz csapatokkal és az ukránokkal két éven át vívott küzdelem eredményeként meg-, illetve visszaszerezte a nyugati belorusz és ukrán vidékeket, így a lembergi egyháztartományt is. 1921-ben Lengyelország lakosságának csaknem 15%-a, 3 és félmillió ember görög katolikus volt. 88%-uk vallotta magát ruszinnak. Számuk fogyni kezdett, aminek magyarázata a hibás nemzetiségi politikában, illetve a rossz lengyel-ukrán, sőt római-görög viszonyban keresendő. Az ellentétek gyakran tragédiákba torkollottak. Az ukránság szervezeteiben papjai is tevékenykedtek. Egyházágukban egy fontos változás történt: a pravoszláv térítés ellensúlyozására 1934-ben felállították a lemkek Vatikántól függő apostoli kormányzóságát, amely 100 ezernél több görög katolikust gondozott.

1939 őszén, Lengyelország nagy hányadának német és keleti területeinek szovjet megszállása után, az ukránok, papságuk többségével együtt, támogatták Németországot, mert attól önálló államuk megteremtését remélték, és fegyvert fogtak a lengyelek ellen. Mindezek miatt 1945 után kollektív bűnösnek kiáltották ki az ukránságot. A Szovjetunióban betiltották a görög katolikus vallást, lelkészeiket, köztük J. Szipij metropolitát börtönbe, lágerbe zárták, híveiket kitelepítették. A keleten megcsonkított lengyel államban maradt ukránokat, köztük talán 150 ezer katolikust, 1947-ben szétszórták a korábbi német területeken, Sziléziában, nyugaton és északon. Több tucatnyi papjuk börtönbe vagy munkatáborba került, amit egyesek, köztük az 1942-ben Dudás Miklós püspökünk által felszentelt J. Dacyszczyn, nem éltek túl. A szülőföldjükről elűzött hívek évtizedekig féltek, igyekeztek eltitkolni, hogy görög katolikusok, vagyis „kollaboráns”, „bandita” lemkek, ukránok. E nagyjából falusi, mélyen vallásos embereknek nem voltak templomaik, kulturális és nemzetiségi életüket szervező egyházuk, lelkészeik.

Nehéz újjászületés

A lengyel politikai vezetés hivatalosan nem szüntette meg a görög rítusú egyházakat, amelyet a katolikus püspöki kar megbízásából helynökök igazgattak. Így mindjárt 1947-től, de főleg a minden téren sok kedvező változást hozó 1956 után akadtak bátor papok, akik kölcsöntemplomokban saját szertartásuk szerint

miséztek és szolgáltatták ki a szentségeket. Ennek érdekében mind a hívek, mind a lelkészek nagy távolságokat tettek meg. Az úttörő szerepét M. Ripecki vállalta északon (az Elk melletti Chrzanowóban), de sokat ingázott a lemko-vidéken T. Majkowicz és Sziléziában J. Wodonos, aki 1929-ben Kárpátalján magyar érrettségít szerzett. A háború utáni rendeletek értelmében a görög katolikus templomok az államot illették, és kimondták, hogy a nem létező egyháznak nem lehet vagyona. A katolikus püspöki kar, sőt a Szentszék is hiába tiltakozott az állami vezetéssel. Szerencsére a przemysli római egyházmegyének számos görög templomot sikerült megtartania, megmentve azokat a pusztulástól vagy a világi célú használattól. Ehhez a különböző hatóságokkal folytatott kitartó harcra, ügyességre, sőt ravaszúságra volt szükség.

Az 1956-os lengyel október nyomán megindulhatott a kitelepítettek visszatérése korábbi lakóhelyükre. A görög katolikus papság gyorsan cselekedett: kérte, hogy az immár hivatalosan működő néhány dél-keleti egyházközségben, illetve régi templomban keleti rítusú istentiszteleteket tarthasson. Az állam egyházpolitikája ugyan a 60-as években ismét szigorodott, a görög katolikusság újjászülésétének folyamatát azonban nem lehetett megállítani. Már nem számított fontosnak, vannak-e a görögöknek saját vagy kizárólagos használatú templomaik, sőt az sem, hogy északon és nyugaton lakik-e annyi hívő, hogy önálló egyházközségeket lehessen létrehozni. A kormány és a katolikus püspöki kar közötti megállapodás értelmében a 70-es évek közepéig csaknem 70 keleti szertartású lelképásztori központ létesült a római parókiák mellett. A görög papokat 1964-től végre egy helyen, a lublini római katolikus szemináriumban képezhették. A 6 évig tanuló lelkészjelöltek száma nemsokára 20 körül mozgott. 1982 után azért csökkent némileg, mert — a metropóliai vezetés háború előtti rendelkezésének megfelelően — írásban kellett vállalniuk a nőtlenséget. Míg 1956—70 között 10 pap állt szolgálatba, a 80-as évek közepéig csaknem háromszor ennyi.

1981-ben a lengyel katolikusok feje, J. Glemp két (északi-nyugati és déli-keleti) görög rítusú vikáriátus felállítását ítélte szükségesnek, amelyek élére J. Romanek bazilita szerzetest és J. Martyniakot nevezte ki. Mi tette lehetővé, hogy ez a kisebbségi egyházág ismét erős szervezetté váljon? Egyrészt II. János Pál pápának a katolikus egyház egységét megszilárdító tevékenysége, másrészt a „létező szocializmus” lebontását ekkoriban felgyorsító lengyel ellenzék, elsősorban a Szolidaritás. A pápa — a lengyel-ukrán viszony javítása érdekében is — megkülönböztetett figyelemben részesítette a Szovjetunióban csak illegálisan létező ukrán katolikusságot, valamint a Rómában élő Szipij, majd az utódjaként elismert M. Lubacsivszkij kardinálist. Megbízásából az ugyancsak ukrán M. Maruszin érsek a 80-as évek második felében lengyelországi görög katolikus közösségeket látogatott meg és papokat szentelt fel. Ugyanezt cselekedte hazájában járva II. János Pál is. 1988-ban Czestochowában ukránok és lengyelek együtt ünnepelhették a keleti szláv kereszténység felvételének 1000. évfordulóját. 1980 után a lengyel ellenzék ugyancsak sokat tett az ukránság mint a legnépesebb kisebbség problémáinak megoldásáért. Szót emelt a görög templomok lebontása ellen, harcolt visszaadásukért, két szertartású istentiszteleteket, találkozókat szervezett a lengyel-ukrán megbékélés érdekében. Ezt földalatti folyóiratok (Obóz 3 (1981), Spotkania 33-34 (1987), Znak 1988 (4.) bizonyítják.

A görög, vagy ahogy gyakran nevezik, bizánci-ukrán egyházág újjászülésétének folyamata az 1987-es pápalátogatás nyomán az egyházi milleniummal és az 1989-es politikai rendszerváltozással fejeződött be. Ekkor lett a visszaállított,

az összes lengyelországi görög katolikusról gondoskodó przemysli egyházmegye püspöke Jan (Iwan) Martyniak. Most már csak a püspöki kúria megnyitására kell várni. Przemysl római katolikusainak egy csoportja megakadályozta, hogy ukrán testvéreik visszakapják másfél évszázadon át használt székesegyházukat. A pápa 1991-ben másik templomot ajándékozhatott nekik. Közvetlen irányítójuknak tavaly óta a gyakorlatban is Lubacsiwszkij lembergi (Iwówi) metropolitát tekintik.

Négy évtizeddel a tömeges széttelepítés után megjelent az első ukrán nyelvű *Hreko-katolickij cerkownij kalendar* (1987), a görög rítusúak egyházi évkönyve és azóta még 3 kötet. Dokumentálják kultúrájuk komoly értékeit, mindenekelőtt pedig e szertartás jó működését. Mindkét bizánci-ukrán helynökség két esperesi körzetre osztott: a keleti przemyslire, a déli wroclawira, valamint a nyugati koszalínira és az északi olsztynira. Így könnyebbé vált az egymástól sok esetben távoli, több települést összefogó egyházközségek irányítása, a hitoktatás és a hívekkel való foglalkozás szervezése.

Míg tudomásunk szerint 1986-ban 78 görög egyházközség létezett, és a nyugdíjasokkal együtt 52 pap törődött a hívekkel, a megfelelő két szám 1988-ban 61-re, illetve 82-re nőtt. 1991-ben 90 egyházközségük volt. A fővárosban talán félezer, a 600 ezres Wroclawban kétszer ennyi ukrán katolikus él, bár az aktív hívő jóval kevesebb. Számos északi faluban ennél lényegesen többen vannak. Mind erre felé, mind az iparosított Szilézia óriási város-konglomerátumaiban szinte kivétel nélkül ukránnak vallják magukat. A szétszórtan élő bizánci szertartásúakról e sűrűn lakott vidéken is nehéz nyilvántartást vezetni, mert a lengyelek tömegében még mindig félnek. Érdekes, amit Dr. K. Staniecki, a két rítus szerint szolgáló gliwicei görög parochus írt: „Czerski paptársammal jártam Hajdúdorogon és Nyíregyházán, és voltak nálunk papok Önöktől. A magyarországi görög katolikusok túlnyomórészt beleolvadtak a magyar társadalomba, a mieink viszont — mindenekelőtt ukrán nemzeti kisebbség. Amikor Hajdúdorogon miséztünk, öregasszonyok rohantak plébánosukhoz rémülten, mert azt hitték, pravoszlávok szállták meg a székesegyházat.”

Lengyelországban ma már 30-nál több templomot kizárólag a bizánci-ukrán hívek használnak, de csak a dél-keleten található tucatnyi épült — jórészt a 18-19. században — a görög katolikusoknak. A lemkók szeretnének még néhányat visszakapni. Az ukránságukat öntudatosan vállaló fiatal papoknak már csak ezért kell küzdeniük, de a saját templom hiánya sem akadályozza, hogy a városokban minden nap tartsanak istentiszteletet. Sok helyen ezt a hívők száma nem indokolja. A szerzetesek többsége is végez lelkipásztori munkát. Varsóban 1991-ben 15 bazilita élt, és voltak noviciusok, köztük külföldiek is. Sztudita szerzetesek ketten vannak. A mintegy 20 bazilisszát kormányzó nővér a délkeleti Gorlice új kolostorában munkálkodik. A rendnek a fővárosban és Przemyslben szintén van háza, és az utóbbi városban, valamint még néhány településen jozefita apácák is dolgoznak, összesen több mint 30-an. Varsóban, Przemyslben, Chelmben és másutt háromszor ennyien lehetnek a Legszentebb Szűz Mária rend szolgálónővérei.

Egészeiben véve — mint új püspökük mondta — a legalább 200 ezer hívő hitélete, vallásgyakorlata és más, az egyház által szervezett (karitatív és kulturális) tevékenysége tekintetében már nem marad el a latin szertartású lengyel többségé mögött. J. Martyniak, az ukrán katolikusok harcos kitartását és egyházuk bizonyos önállóságát hangsúlyozva, kívánatosnak látná a közép- és kelet-európai régió bizánci rítusú katolikusságának, elsősorban a szlávoknak va-

lamiféle laza szövetségét, együttműködését. Ez Lengyelországban nemcsak összetartó, hanem egyben megtartó erő lenne. Annál inkább, mivel a hívek ellen-
gyelesen sokan római katolikussá lettek, lesznek, amire a vegyes házasságok
ösztönöznek. Másrészt az is igaz, hogy a nagyvárosokban a kis számú keleti szer-
tartású katolikus értelmiségiek örökítik tovább vallási és nemzetiségi tudatukat.

A mindennapi életet kiválóan ismerő (pályája elején állatorvosként dolgozó)
bazilita tartományfőnök, B. Medwit úgy véli, ha néhány évtized múlva nagy
számban lengyellé válnának is a kétnyelvű bizánci-ukrán rítusú hívek, keleti
katolikus hitüket, vallásukat biztosan megőrzik. J. Gbur olsztyni esperes felelős
szerkesztőként 1991-ben megindította a „Lengyelországi Görög Katolikus Egy-
ház” havi társadalmi-vallási folyóiratát. A Blahoviszt (Harangszó) a nemzetiségi,
sőt nemzeti jelleget igyekszik erősíteni azzal, hogy az ukránság egészéről, tehát
a pravoszlávokról is szóló anyagokat közöl. Eddig két új egyházközség létesí-
téséről számolhatott be.

VILLÁNYI LÁSZLÓ

Zsoltár

*Nem szólnék Hozzád Uram
mintha magamhoz,
ha keserűségből nőnének szavaim.
Nem szólnék szólítatlanul,
de ma könnyekkel telítetted szemem,
örömöm belőled fakadt.
Ha tévedésed vagyok Uram,
tökéletlen kísérlet,
akkor áldom hibádat.
Mert jó ám ez a kicsinyke lét,
földre gyöngülten érintésedre várni,
megélni ajándékaid.
Ugye elfelejtetd vétkeimet,
hogy nem tudtam merre járok,
hová forduljon tekintetem.
Te nem kéred számon,
ha leborulok teremtményed előtt,
mert Ó Hozzád emel.
Rejtve így élek Benned,
s ha Ó szeretve rámzúdul,
szabadságomhoz Te adsz erőt.*